

Atıf Bilgisi: Ercan, E. E. (2021). Erken cumhuriyet döneminde hümanizma kavrayışları I: Adımlar dergisi hümanizma anketi. *İNİF E- Dergi*, 6(1), 163-179.

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE HÜMANİZMA KAVRAYIŞLARI I: ADIMLAR DERGİSİ HÜMANİZMA ANKETİ

Dr. Öğr. Üyesi Eren Ekin ERCAN*
DOI: 10.47107/inifedergi.886978

Araştırma Makalesi**

Başvuru Tarihi: 26.02.2021

Kabul Tarihi: 13.04.2021

Öz

1940'ların ilk yarısında, dönemin akademisyenleri ve entelektüelleri arasındaki önemli tartışmalardan birini hümanizma kavramı oluşturmaktadır. *Ulus* gibi dönemin önemli bir gazetesinde ve yine dönemin ses getiren dergilerinden biri olan *Yücel*'de hümanizma konusuna dair yazıların yayınlanmış olması bunun göstergesidir. Türk siyasal hayatında ve Türk düşünce dünyasında belirleyici etkileri olan Behice Boran'ın *Adımlar* dergisi de bu tartışmanın dışında kalmamış ve derginin ikinci sayısından itibaren "Adımlar'ın Hümanizma Anketi" başlığı ile dönemin akademisyen ve entelektüellerinden görüşler almıştır. İki makaleden oluşan çalışmanın bu ilk kısmında, hümanizma anketinde yer alan görüşler ve hümanizma kavrayışları irdelenmiştir. Derginin 2., 3., 4. ve 5. sayılarında bulunan anket yanıtları bu makalenin sınırlılığını oluşturmaktadır. Hümanizma tartışmasının sonlandırıldığı 8. sayı ise ikinci makalede incelenmiştir. Çalışmada betimleyici yöntem kullanılmış, dergide yer alan görüşler farklı metinlere de uğrayarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın amacı, hümanizma anketi çerçevesinde dönemin hümanizma tartışmalarının ana hatlarının betimlenmesi, ortaya konmasıdır. Bu bağlamda öncelikle Avrupa'da hümanizmanın ortaya çıkışına ilişkin kısa bir tartışma yapılmış, sonrasında Türk hümanizma düşüncesi Ziya Gökalp ve M. Fuad Köprülü üzerinden yorumlanmıştır. Ardından *Adımlar* dergisi ve derginin sahibi Behice Boran ile ilgili bilgiler paylaşılmış ve betimsel bir çözümleme gerçekleştirilmiştir. İlk makalenin en önemli bulgusu, hümanizma düşüncesinin yerleşmesinde eğitim ve dilin önemli olduğudur. Bilimsel düşünce ile hümanizma arasında kurulan özdeşliğin hatalı olduğu, tamamen bilimsel bilgiyi temel alarak insanı algılamamanın belli düzeylerde tektipleşmeyi yaratacağıdır. Bunun uzantısı olarak, geçmiş tarihsel koşullarda ortaya çıkmış olan hümanizma kavrayışı ile günümüz arasında kurulan özdeşliğin de hatalı bir bakış açısı olduğu görüşü öne çıkmaktadır. Bunun nedeni, günümüz kapitalist toplumundaki koşullar ile hümanizma düşüncesinin ortaya çıktığı koşullar birbirinden tamamen farklıdır.

Anahtar Kelimeler: Hümanizma, Rönesans, Türk hümanizması, Behice Boran, Adımlar

UNDERSTANDINGS OF HUMANISM IN THE EARLY REPUBLIC PERIOD I: ADIMLAR JOURNAL'S HUMANISM SURVEY

Abstract

In the first half of the 1940s, the concept of humanism constitutes one of the important debates among the academicians and intellectuals of the period. The publication of articles on the subject of humanism in an important newspaper of the period such as *Ulus* and in *Yücel*, one of the most prominent journals of the period, is an indication of this. One of the journals that focuses on the subject of humanism is *Adımlar* journal, owned by Behice Boran. Behice Boran's *Adımlar* journal, which had a decisive influence on Turkish political life and the Turkish world of thought, was not excluded from this discussion, and from the second issue of the journal, it received opinions from academicians and intellectuals of the period with the title "Adımlar's Humanism Survey". In this first part of the study, which consists of two articles, the opinions and understandings of humanism in the humanism questionnaire are examined. The responses to the questionnaire in the 2nd, 3rd, 4th and 5th issues of the journal constitute the limitation of this article. The 8th issue, in which the humanism debate was finished, was examined in the second article. The descriptive method was used in the study, and the opinions in the journal were tried to be resolved by visiting different texts. The aim of the study is to describe and reveal the main lines of the humanism debates of the period within the framework of the humanism questionnaire. In this context, first of all, a short discussion on the

* Üsküdar Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Yeni Medya ve Gazetecilik Bölümü, E-mail: erenekin.ercan@uskudar.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0643-6270

** Yazar / yazarlar, makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğuna ve kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine riayet edildiğine yönelik beyanda bulunmuştur.

emergence of humanism in Europe was made, and then Turkish humanism thought was interpreted through Ziya Gökalp and M. Fuad Köprülü. Then, information about the journal and its owner Behice Boran was shared and a descriptive analysis was made. The most important finding of the first article is that education and language are important in the establishment of humanistic thought. The identity established between scientific thought and humanism is flawed, and that perception of human beings based entirely on scientific knowledge will create uniformity at certain levels. As an extension of this, the view that the identity established between the understanding of humanism that emerged in the past historical conditions and the present is also an erroneous point of view comes to the fore. The reason for this is that the conditions in today's capitalist society and the conditions in which the idea of humanism emerged is completely different.

Keywords: *Humanism, Renaissance, Turkish humanism, Behice Boran, Adımlar*

Giriş

Aydınlanma düşüncesinin kültürel ve siyasal anlamda yankı bulan en önemli vurgularından birini hümanizma anlayışı oluşturmaktadır. Hümanizma anlayışı her ne kadar Aydınlanma'nın sonucu gibi görünse de esasında köklerini Rönesans kültürünü oluşturan dinamiklerin başını çektiği sanatsal bir çehre oluşturmaktadır. Bu sanatsal tavra ise, öncelikle biçimsel daha sonra ise içeriksel arayışlar ve girişimler şekil vermiştir.

Türkiye'de hümanizma kültürüyle ilk kez Fatih Sultan Mehmed döneminde karşılaşılsa da, hümanizmaya dair tartışmaların Tanzimat ve Islahat'la birlikte kültürel ve edebi bir *arayış* düzeyinde -daha siyasal bir çerçevede- başladığını söylemek mümkündür (İnalçık, 2013, s. 61). Ancak hümanizma düşüncesinin tarihsel ve kavramsal bir bağlamda ele alınması Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleşmiştir. Bu anlamda *Yücel* dergisi, akademik ve entelektüel çevrelerin dikkatini hümanizmaya çekmesi bakımından oldukça önemlidir. Fakat Türkiye'de hümanizma düşüncesinin tarihsel gecikme dışında Avrupa'dakinden farklı bir şekilde gündeme gelmesi belli başlı yapısal farklılıklar da içermektedir. Bunlardan ilki, Avrupa'da plastik sanatlar, edebiyat ve felsefe ekseninde açığa çıkan hümanizmanın, Türkiye'de siyasal bir zemin bulduktan sonra gündeme gelmesidir. Farklı bir deyişle, Avrupa'da hümanizma düşünsel manada *a priori* bir kurucu rol üstlenirken, Türkiye'de Cumhuriyet sonrasında *a posteriori* bir şekilde tezahür etmiştir. Bununla ilişkili denilebilecek ikinci temel farklılık, Avrupa'da hümanizma düşüncesinin burjuva sınıfına yaslanarak kendini göstermesine karşın Türkiye'de daha devletçi bir çizgide kavramsal tartışma zeminini bulmuştur. Her iki etkenin sonucu ise, hümanizma düşüncesini daha ideolojik bir çekişme alanına çekmesidir. Bu çalışmanın da odağını oluşturan *Adımlar* dergisindeki tartışmaların dinamizmi, bu durumu yansıtması açısından oldukça önemlidir. Fakat tüm bunlara karşın, Türkiye'nin hümanizma ile kurumsal düzeyde karşılaşması Cumhuriyet'le birlikte olmuştur. Buna neden olan en temel yapısal değişiklik ise, modern hukuk ve eğitimde yapılan girişimlerdir (Berkes, 2012, s. 534).

Bu bağlamda çalışmada, Mayıs-1943 ve Nisan-1944 tarihleri arasında sahipliği ve neşriyat müdürlüğü Dr. Behice Sadık Boran tarafından yapılan *Adımlar* dergisi incelenmiştir. Derginin seçilme nedeni ise, *Adımlar*'ın dönemin önemli entelektüelleri/akademisyenleri arasında "Adımlar'ın Hümanizma Anketi" başlığıyla bir anket düzenlemiş ve makaleler yayımlamış olmasıdır. "Hümanizma nedir?" sorusuna yanıt arayan anketin amacını, bir anlamda, henüz Cumhuriyet'in bu erken döneminde ne gibi kazanımlar sağladığı kadar, sonrasındaki sürece dair ekonomik, politik, sosyal ve kültürel hangi izleklerin takip edilmesi gerektiğine yönelik tartışmalar oluşturmaktadır. Makalede betimleyici (descriptive) yöntem kullanılmıştır. İlk makalede *Adımlar*'ın 2., 3., 4. ve 5. sayılarında yer alan hümanizma tanımları/kavrayışları ortaya konmuş ve yorumlanmıştır. İkinci makalede ise, neredeyse sayının tamamının hümanizmaya dair tartışmaya, tartışmayı sonlandırmaya ayrıldığı 8. sayısı odağa alınmıştır. Böyle bir ayrıma gidilmesinin nedeni, derginin belirtilen sayılarında farklı görüşlere yer verilmesiyken, 8. sayıda doğrudan doğruya *Adımlar*'ın ve bir anlamda da Behice Boran'ın hümanizma kavrayışının ayrıksı bir

biçimde öne çıkmasıdır. Dergiden yapılan doğrudan alıntılarda, dönemin yazım ve dilbilgisi kurallarına, kelime kullanımlarına aynen sadık kalınmıştır.

Özetle; bu makalede sırasıyla, Avrupa'da hümanizma kültürünün tarihsel gelişimine, hümanizmayı besleyen dinamiklere kısaca değinilmiş, Türk hümanizmasının temellerine ilişkin Ziya Gökalp ve M. Fuad Köprülü üzerinden kuramsal bir tartışma gerçekleştirilmiştir. Sonrasında da, *Adımlar* dergisine ve derginin sahibi Behice Boran'a yer verilmiş ve hümanizma anketine dair görüşler aktarılmış, yorumlanmış ve irdelenmiştir.

1. Avrupa'da Hümanizma Düşüncesi Üzerine

İkonoloji üzerine çalışan Panofsky'e göre (2012, s. 44-50), esasında hümanizma kültürü Rönesans'ın öncesinde başlamaktadır. Sanatsal manada 11. yüzyıla kadar izlerini sürebileceğimiz hümanizmanın daha etraflıca ortaya konmaya başlaması ise Orta Çağ ile birlikte başlamaktadır. Panofsky'e göre, önemli ölçüde resim sanatında belirginleşen hümanizma, bir yönüyle *tematik*, diğer yönüyle de *motifsel* açıdan kendini göstermiştir. Bilhassa Orta Çağ'da Antik Yunan mitolojisinden temaların sanatın sahasına girmesiyle başlayan hümanizma, daha sonrasında ise motiflerle de giderek varlığını hissettirmiştir. Dolayısıyla Panofsky'inin nitelemesiyle hümanizma kültürü, tam anlamıyla temalarla başlayan sürecin kendine has motiflerle birleşmesiyle açığa çıkmış bir kavrayıştır. Burada "kavrayış" ile kastedilen, hümanizmanın yalnızca tarihsel bir akım olmanın ötesinde insanı, doğayı ve eşyanın tabiatını yorumlamada içsel tutarlılığı barındıran bir dünya görüşüne karşılık gelmesidir. Öyle ki, Burckhardt ve Michelet'in tanımlamasıyla hümanizma "hem dünyanın hem de insanın keşfi" niteliğindedir.

"Yeniden doğuş" anlamına gelen Rönesans'ın dünyasında hümanizmayla doruğa çıkan şey, esin kaynağını Antik Yunan kültüründen alan bir keşiftir. Bu keşfin arkasında, henüz gelişmekte olan kapitalizmin giderek Orta Çağ ekonomik ve siyasal yaşamı üzerinde yarattığı anakroni bulunmaktaydı. Başka bir ifadeyle, değişen ve dönüşen ekonomik ve siyasal iklime paralel olarak başkalaşan kültürel topoğrafyanın gereksinimleriyle Orta Çağ kültürünün vadettiklerinin uyuşmazlığı kendini göstermiştir. Dolayısıyla materyalist anlamdaki değişimin sonucunda tarihsel ve diyalektik bir gereksinim olarak yükselen Rönesans ve hümanizma kültürü, *yeniden doğuşu* kaçınılmaz kılan bir dünyevileşmeyi de beraberinde getirmiştir (Nauert, 2011, s. 1-5).

Dünyevileşme ise yalnızca gündelik manadaki bir sekülerleşmenin ötesinde, hümanizma kavramıyla etimolojik anlamda ortaklık içinde olan *humanitas* (insanlık) kavramının felsefi ve siyasal bağlamıyla ilgilidir. Şöyle ki, plastik sanatlarda karşılığını bulan estetik deneme ve arayışlarda görünür olan şey, bir "insanlık" tasviridir. Bu ise, basit bir "Tanrı'nın yerine insanı koyma" değil; insanlık'ı ideal anlamıyla tanımlamaya/tartışmaya girerek "insanın insan olmasını sağlayan şey"i tespit edebilmektir. Böylelikle, bir yönüyle kavramsal olarak "insan" denilen bileşimin içinde nelerin olduğunun tanımlanması sağlanırken, bir yönüyle de siyasal anlamda insanın neyi hak ettiği de sorgulanmaya açılmış oluyordu (Çotuksöken ve Babür, 1993, s. 280-281).

İnsana dair vizyoner bir bakışı öne çıkaran *humanitas* kavramı, "insaniyet severlik değil, insanlara ve gerçeklere yönelen en yüksek derecede felsefi bir aydınlık olarak" tanımlanmaktadır (İnalçık, 2013, s. 56). Gerçeğe yönelmenin yarattığı ikilem, "klasik kültür" olarak anılan ve İlk Çağ'dan devralınan astronomi, matematik gibi bilim dallarıyla doruğa ulaşmıştır. Yeryüzünü yeryüzüyle açıklamaya çalışan hümanistlerin "ahlaksızlığı" da burada yatmaktadır. 14. yüzyılda astronomiyle uğraşan hümanistler, yıldızların hareketlerini takip ederek çeşitli doğa olaylarını önceden kestirebilmişlerdir. Hümanistlerin somut tespitleri karşısında, Papalık müessesinin yanı sıra dönemin imparatorları tarafından

da tartışmaya açılan yerleşik bilgiler, bir anlamda o dönem siyasal ve ekonomik hayatın merkezindeki dinin de sorgulanmasına neden oluyordu. Tarihsel anlamda giderek otoritelerini tehdit eden böylesi bir gerçekliğe rağmen kilise ve krallar, o dönem bunu kullanma yoluna gitmişlerdir. Bu durum, bir yandan hümanistlere toplumsal anlamda özerklik sağlarken diğer yandan da argümanlarının kilise tarafından çürütülememesinden dolayı hümanistlere *vicdani* bir açıdan yaklaşmayı da zorunlu kılmıştır (Burckhardt, 1974, s. 744-747).

Belli bir tarihselliği yaratan ve aynı zamanda bu tarihselliği arkasına alan hümanistleri kilise karşısında "ahlaksız" kılan, *libido sciendi* (bilme arzusu) idi. Bu bilme arzusunun dinamosunu oluşturan şey de büyük oranda bir reddiyeye dayanıyordu. Reddiye, çağın bilgisinin sorgulanmasıydı ve bu da hümanistleri zamanın ve -insan ruhunu keşfe yönelik çalışmalar nedeniyle de- mekânın ötesindeki insanı aramaya itiyordu. Klasik kültür ise hâlihazırda bu sorgulamaların önemli oranda yapıldığı bir çerçeve sunmaktaydı. Ancak hümanistler bununla da yetinmediler ve Latinlere, İbranilere kadar perspektiflerini genişlettiler. Bunun beraberinde getirdiği şey ise, klasik dillerin öğrenilmesi zorunluluğunun bir sonucu olarak filolojik araştırmaları yarattı. Soyut anlamda hareketlilik kazanan kelimelerin sayesinde gerçekleşen zihinsel dönüşümler, Orta Çağ'ın hâkim düşüncesine ikilem oluşturduğu gibi aynı zamanda da başka bir dünyanın mümkünatlılığına dair istenci perçinlemiştir. Hümanistlerin "bilme" ediminin/arzusunun arkasında yatan itici güç tam olarak budur. O nedenle "hümanizma hafife alınarak söylendiği gibi tutucu değil, tam tersine devrimcidir: İnsanın varlığı boyunca giriştiği en büyük öğrenme, anlama gayretidir" (Faure, 1992, s. 121).

Öte yandan, hümanistlerin 15. yüzyıldan itibaren güçlenmesinde kentlerin ve dolayısıyla ekonominin önemli bir yeri vardır. Bu döneme bakıldığında, kentlerin dışında kalan yerlerde, özellikle tarım işçilerinin (serfler) giderek toprak sahipleri tarafından köleleştirildikleri görülmektedir. Bunun nedeni ise, kent ve kırsal arasındaki ekonomik uçurumun artmasıdır. Bir tarafta ticaretle, kent yaşamını oluşturan değerlere yaptıkları yatırımlarla ve hukukçularıyla giderek yükselen burjuvazinin, diğer tarafta da kent karşısında ekonomik açıdan giderek zayıflayan ve zayıfladıkça tarım işçilerine karşı katılan derebeylerinin bulunduğu yapıdan burjuvazinin galip çıkması hümanistlere önemli bir tarihsel/toplumsal zemin sağlamıştır. Kaldı ki, burjuvazinin yükselişinde, pozitif bilimlerden edebiyata kadar ortaya koyduğu hesaplamalarla ve dünyevi tanımlamalarla hümanistlerin rolü oldukça belirgindir. Kentin ekonomik hayatını büyük oranda tekelinde tutan burjuvazinin derebeyler karşısında galip gelmesi ise, köyden kente gelen yiyecek, içecek başta olmak üzere bir takım temel tüketim ürünlerini kent pazarına sokmama tehditleri uygulayarak düşük fiyattan alması ve derebeylerini darboğaza sürüklemesi sayesinde olmuştur. Tüm bunların sonucunda giderek yoksullaşan köylülerin derebeylerine karşı Fransa, Avusturya, Rusya gibi ülkelerde işi ayaklanmaya kadar götüren çıkışları, yalnızca ekonomik değil, siyasal bir dönüşüme de kapı aralamıştır. Böylelikle düşünsel anlamda beliren keşifler ekonomik bir tarihsellikte birleşmiş ve *Ancien Règime*'in sonunu hazırlamıştır (Faure, 1992, s. 42-46).

1.1. Türkiye'de Hümanizma Düşüncesinin Kökenleri Üzerine

Türkiye'de hümanizma düşüncesiyle karşılaşma ilk kez Fatih Sultan Mehmed döneminde olmuştur. Fetihden önce Bizanslıların elinde bulunan İstanbul'daki bilim adamları hâlihazırda hümanizma düşüncesinin yayılımında önemli etkilere sahipti. Bunların en önemlilerinden biri (daha sonra Papa tarafından kardinal de yapılmıştır) Rum Bessarion'dur. İtalya'da Rönesans'ın yükselmesinde, bilhassa Yunancanın ve dolayısıyla Yunanca eserlerin yayılması noktasında önemli katkıları olan Bessarion ve Plethon,

dönemin Osmanlı karşıtı Rum aydınlarının aksine sarayda iyi karşılanmaktaydılar. İstanbul'un fethi sonrasında Latin yanlısı olmayan hümanistleri sarayda himayesi altına alan Fatih, buna istinaden sarayda Yunanca eserlerden oluşan bir kütüphane dahi kurmuştur. Dolayısıyla hem hümanizmanın gelişiminde hem de Türklerin hümanizma ile karşılaşmasında "Bizanslı Rum bilim adamlarının öncü bir rol oynadıkları söylenebilir" (İnalçık, 2013, s. 61).

Ancak Fatih ile başlayan ve daha sonra çeşitli şekillerde gerçekleşen hümanizma düşüncesi ile olan etkileşimler, büyük oranda bireysel düzeyde kalmıştır. Bunun arkasında yatan en önemli nedenlerden biri hümanizmanın filoloji ile olan ilişkisidir. İki boyuta sahip olan bu durum, öncelikle mutlak siyasal gücünü Kur'an'dan alan imparator ve çevresindeki din adamlarının, Aristocu denebilecek bir çerçevede, görünen ve önbelirlenime dayalı anlamlandırmalarla insanı ve dünyayı tanımlamasıydı. Konunun bununla ilişkili diğer boyutu ise, belli bireysel girişimler dışında hümanizmanın düşünsel zeminini oluşturan her türlü önbelirlenimin reddiyesiyle kendini gösterecek olan filolojik, felsefi ve estetik arayışların olmamasıdır. Başka bir deyişle, gelenekselleşmiş kültürün mutlaki düşünsel hegemonyası karşısında farklı anlam arayışlarına gitmek ve bu arayışların sonucunda da hümanizmaya dair kurumsal düzeyde atılımları yapmak mümkün görünmemekteydi (Sinanoğlu, 1998, s. 54-58). Burada, "Türk hümanizması" olarak tanımlanan olgunun genel hatlarını çizmek gerekmektedir. Bu bağlamda da iki önemli isim karşımıza çıkmaktadır: Ziya Gökalp ve M. Fuad Köprülü.

Ziya Gökalp'in araştırmalarının en önemli vurgu noktasını, antropoloji ve tarihe yaslanan "yeni hayat" olgusu üzerinedir. Yeni hayat ise, iki temel izlek üzerinde kendini kurmaktadır. Bunlar milliyetçilik ve halkçılıktır. Milliyetçilik, kurulacak yeni hayat'ın dışı dönük bir çehresini oluştururken, halkçılık ise daha içe dönük bir vurguya sahiptir. Her ikisini de uzlaşmaya götürecek olan kavram, solidarizmdir. Fransa'daki Üçüncü Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan ve halk için/adına, ekonomi başta olmak üzere pek çok alanda devlet müdahaleciliğini savunan solidarizm, laikliği önemseyen ve sınıf çatışmasının gereksizliğine inanan bir yaklaşımı öne çıkarmaktaydı. Osmanlı'dan devralınan siyasal kültürle de görece uyumlu olan bu anlayış, Gökalp'in eski hayattan kurtulmadan yeni bir hayat yaratma tezini de olumlamaktaydı (Toprak, 2020, s. 142-146). Burada bir parantez açarak değinilmesi gereken en önemli hususlardan birisi, "Türk hümanizması" ya da literatürde daha geniş bir çerçevede tartışıldığı şekliyle "Türk modernleşmesi" olarak bilinen olgunun esasında *a priori* değil *a posteriori* bir olgu olduğudur. Farklı bir deyişle, Türk hümanistleri çökmekte olan bir imparatorluğu kurtarma gayesiyle, aşikâr olan bir sonuçtan nasıl çıkılacağına odaklanmışlar ve Batı düşününe yönelmişlerdir. Bir anlamda Avrupa'daki gibi, *içsel* koşullara bağlı gelişen bir hümanizmadan çok, *dışsal* koşulların belirlediği/getirdiği/dayattığı bir hümanizma söz konusudur (Kahraman, 2008, s. 4-5). Buna en güzel örneklerden birisi Gökalp'in "milliyetçilik" kavramsallaştırmasıdır. Gökalp'e göre (2010, s. 11-12), modernleşme yolunda Osmanlı'da tezahür etmiş üç fikir akımı vardır. Bunlar sırasıyla inkılap, İslamlaşma ve Türkleşme akımlarıdır. Bu bağlamda, Batı'da cereyan eden ve Osmanlı'nın da çöküşüne neden olan milliyetçilik bir realitedir. Çok milletli bir imparatorluk olan Osmanlı da kendini "milli" anlamda tanımlamak ve bu akımdan payını almak zorundadır; aksi takdirde tamamen yok olacaktır. Dahası, Tanzimat sonrasında milliyetçiliği imparatorluğun çöküşünde sebep olarak gören İslamcı düşüncenin son kertede argüman olarak önerdiği de yine Arap milliyetçiliğidir. Dolayısıyla öneriye Türk milliyetçilerin cevabı, Türk milliyetçiliğinin çöküşün bir nedeni değil sonucu olarak ortaya çıktığıdır (Berkes, 2012, s. 436-437). Bu da Ziya Gökalp, Fuad Köprülü, Necmettin Sadak, Ahmet Emin Yalman gibi isimleri toplumsal ve kültürel bir tanım arayışına götürmüştür. Tanım, milli şuuru oluşturacak tarihsel, antropolojik ve bilimsel çerçeveyi

ortaya koymaktır. Türk hümanizmasını oluşturan çehrenin bağlamı da burada, Durkheim sosyolojisi başta olmak üzere, metodolojik bir perspektifin Türkçü düşünceye uyarlanmasında yatmaktadır. Gökalp'in en önemli tezlerinden biri olan "toplum" ve "medeniyet" ayrımı bu anlamda oldukça önemlidir. Gökalp için kişilerin üzerinde yer alan toplum daha uzamsal bir vurguya sahipken, medeniyet ise ilkele kadar uzanan bir antropolojik tarih okumasını gerektirmektedir (İnalçık, 2013, s. 328-331).

Ziya Gökalp'in arkadaşı olan M. Fuad Köprülü ise, Türk entelektüel hayatında ilkin şair ve yazar olarak tanınmıştır. Felsefe, tarih, edebiyat ve filolojiyi metinlerinde harmanlayan Köprülü için hümanizma ile eleştiri ayrılmaz bir bütündür. Gökalp'e benzer şekilde, Köprülü'nün de belli bir sistematik içinde eleştiriye kurması Batı metodolojisiyle tanışması sayesinde olmuştur. *Türkiyat Enstitüsü'nü* kurarak kurumsal atılımlar da gerçekleştiren Köprülü, bilimsel anlamda uluslararası olarak tanınan bir kişi olmuştur (İnalçık, 2013, s. 325-327). *Türk Edebiyatı Tarihi* eserinde, Orta Asya Türklerinden başlayarak dilleri ve alfabeleri incelemiş ve bunu hem edebi hem de dönemin gündelik kültürel yaşamı içerisinde tartışmış, irdelemiştir. Dolayısıyla, Gökalp (2018) yarım kalmış çalışması olan *Türk Medeniyeti Tarihi*'nde İslamiyet öncesi Türkleri -antropolojik olarak- yönetim anlayışından kadın-erkek ilişkilerine kadar inceleyerek medeniyetin kültürel altyapısını arayışa koyulurken, Fuad Köprülü de bir benzerini edebiyat tarihi araştırmasında yapmıştır. Eserin henüz başında neden böyle bir araştırma yaptığını belirtmesi bunun önemli göstergesidir.

Edebiyat tarihi, umumiyetle tarihin -daha açık ifade ile Medeniyet tarihinin- en mühim bir kısmıdır. Bir milletin uzun asırlar esnasında geçirdiği, fikri ve hissi gelişmeyi belirten bütün kalem mahsullerini tetkik ile, onun man'evi hayatını, gerçekte olduğu gibi tasvire çalışır. Bir milletin edebiyatı, milli ruhu ve milli hayatı göstermek için en samimi bir ayna sayılabilir. "Bir millet hayatı nasıl görüyor? Nasıl düşünüyor? Nasıl hissediyor?" Biz bunu en doğru ve en canlı olarak o milletin fikir ve kalem mahsullerinde bulabiliriz. Şu halde edebiyat tarihi, bir milletin man'evi ve maddi gelişmesini edebi eserlerin menşûru arkasından gören gösteren canlı bir tarih şubesidir (Köprülü, 1980, s. 1).

Türkiye Tarihi isimli eseriyle Atatürk'ten tebrik notu da alan Köprülü'nün -Ali Reşad, Ahmet Refik, Diran Kelekyan gibi tarihçilerle birlikte- odaklandığı asıl mesele, metodolojik ve dolayısıyla sistematik bir şekilde liberal-ulusal tarih yazımının ortaya konmasıdır. Bunun gerekçesi ise, geçmişle bağları koparmak değil, aksine geçmişle ilişkisi içerisinde Türk insanının tarihteki yerini hem kendisine hem de dışarıya tanıtabilmektir. Çünkü Köprülü'ye göre, milliyetçiliğin yükselmesiyle Osmanlı'yı çöküşe götüren şey, tam olarak kitlesel düzeyde hüküm süren geçmişsizlikti. Geçmişin tespit edilmesi ise iki açıdan önemli rol oynamaktaydı. Birincisi, bir topluluğun geçmişinin ortaya konması hem şimdi'sini (şuur) hem de geleceğini (varoluşunu) belirlemede hayati önemdeydi. İkincisi, bir milleti "millet" yapan tarihsel varlığının her yönüyle araştırılması ve bunun kurumsal düzeyde eğitimle yaygınlaştırılması; insanlık tarihi içerisindeki konumunu bilmesi dolayısıyla bireyi modern ve hukuki açılardan da -öncelikle kendine karşı- değerli kılıyordu. Eş deyişle, tarihsel bilinç hümanist bir varoluşsallığa kapı aralayan en önemli faktördü. Aksi takdirde, değersiz/tarihsiz bir varlık olarak insan, hak talep etme gereği duymadığı gibi, bu durum, böylesi taleplere müsaade etmez bir siyasal yapıyı da kendiliğinden doğuruyordu (Toprak, 2020, s. 42-45).

Bu yönüyle Köprülü'nün tarih anlayışı, *kurucu* bir arayıştır denilebilir. Yaptığı tarih araştırmalarının önemli bir kısmı, toplumsal hafızayı kurumsallaştırmayı ve buradan hareketle de "milli şuur" denilen olguyu yaratmayı amaçlamaktadır. *Osmanlı'nın Etnik Kökeni* eserindeki bulgularının günümüzde halen ders kitaplarında okutulması ve geçerliliğini koruması oldukça önemlidir (Köprülü, 1999, s. 91-92). Keza, ilk olarak 1931 yılında yayınlanan *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri* çalışmasında,

Osmanlı'daki kurumsal yapılanmanın Bizans'tan alındığı tezinin doğru olmadığını, tarihsel süreç içerisinde önemli etkileşimler gerçekleştiğini ancak Osmanlı'nın kendi kurumsal kültür anlayışı içinde şekillendiğini ortaya koyması da yine bu bağlamda önemlidir (Köprülü, 1981).

Tüm bu antropolojik, edebi ve tarihsel araştırmaların yarattığı şey, gündelik olarak kendini algılayan insandan, tarihsel olarak varlığını algılayan insana geçiştir. Kaldı ki, hümanizma düşüncesinin etimolojik olarak beşeri bilimlerle de (humanities) ortaklık içinde olduğunu belirtmek gerekmektedir (Güvenç, 1979, s. 67). Bu konuda Orhan Burian'ın düşünceleri önemlidir. Ona göre Türk hümanizmasının yerleşip kökleşmesi iki temele dayanmaktaydı. Bunlardan ilki *zaman içinde kendini tanıma* iken, diğeri *mekân içinde kendini tanımadır*. Birbirinden netlikle ayırtılamayan bu iki koşul, tarihsel bilinç vasıtasıyla zaman içinde kendini kavrayan insanın, bulunduğu mekânı da bu doğrultuda dönüştürmesini kapsamaktadır. Rönesans'ın yarattığı kültürel ve sanatsal eserler de (resim, heykel, mimari vb.) yine bu anlamda önemlidir. Dolayısıyla Türk hümanizmasının gerçekleşmesi de "Türklük tarihinin başından beri devam edegelen sosyal, ahlaki, felsefi, bilimsel, edebi bütün etkinliklerin incelenmesine bağlı bulunmaktadır" (Arıkan, 1997, s. 10). Tarihsel anlamdaki bu kırılma ise, Cumhuriyet Türkiye'siyle birlikte gerçekleşmiştir. Berkes'e göre (2015, s. 25-28), bizatihi Atatürk'ün kendisinin "hümanist bir tarih görüşü aradığı" şeklinde nitelendirilen durum, olması gerekenden çok bir zorunluluktadır. Çünkü dönemin tarih anlayışı genel olarak üç noktada toplanmıştı. Bunlardan ilki Batı tarihçiliğinin öne çıkardığı "tarihsiz, ülkesiz ve yıkıcı" Türk vurgusuydu. Diğeri, belli bir sistematığe dayanmayan ve millet kavramını büyük oranda dışlayan Osmanlıcı ya da İslamcı tarihsel anlayıştı. Üçüncüsü ise, yalnızca Türkleri merkeze koyan Turancı bir tarih yaklaşımıydı. Farklı bir anlatımla, "Atatürk'ün düşünündeki sorun, modern uygarlık dünyasına yeni bir ulusun birimi olarak katılan Türk halkının, kendi tarihine yeni bir görüşle bakması gereğini görme sorunuydu".

Cumhuriyet'in ilerleyen yıllarında sıkça tartışma konusu olan bu hümanist tarih anlayışı, çeşitli ideolojik tartışmalarda da önemli bir yer tutmuştur. Bu bağlamda, Türkiye'de hümanizma düşüncesini inceleyen ve bu düşüncenin tarihsel ve siyasal analizini yapan Suat Sinanoğlu'nun (1998, s. 91-98) ortaya koyduğu "üç yorum"a değinmek önemlidir. Buna göre, Cumhuriyet'le birlikte hümanizmaya dair önemli "maddi" ve "manevi" atılımlar olmuştur. Ancak bu atılımların kalıcı hale gelmesinde bazı yorumsal sorunsallar vardır. Bu yorumlar ise üç temele yaslanmaktadır. Bunlardan ilki, hümanizmanın "doğal" bir nedeni ve sonucu olarak laikliğin sürdürülebilmesinin önündeki engellerdir. Bu anlamda Cumhuriyet'i değerlendirirken yapılan en önemli hatalardan birisi, onu yalnızca "maddi" açıdan değerlendirmektir. Şöyle ki, Batılı bir zihinsel kavrayış olarak hümanizmanın manevi çerçevesini oluşturan Hristiyanlık, maddi çerçevesini oluşturan ise bilim ve tekniktir. Cumhuriyet'i salt bir maddi kazanım olarak ele almak ve bu yönüyle değerlendirmek, laikliği ihmal etmenin sonucu olarak, maneviyatın bir süre sonra maddi kazanımları da işlemez hale getirecek bir gerçekliği doğurmasına neden olmaktadır. Sinanoğlu bu yorumda kalanlara sekülerler (secularists) demektedir. İkinci yorum ise, Atatürk'ün eyleminin bir ihtilalden çok bir ıslahat hareketi gibi görülmesidir. Farklı bir ifadeyle, Cumhuriyet köklü bir değişiklikten çok, bir ulusu yok olmaktan kurtaran maddi (bilim ve teknik) temellerin sağlamlıkla uygulandığı, tarihsel süreç içerisindeki önemli bir kazanım olup, bundan fazlası değildir. O nedenle, geleneksel kültürel çerçevenin sürdürülmesinde -maddi yönler ihmal edilmedikçe- bir sakınca yoktur. Sinanoğlu bu yorumu paylaşımlara ise modernistler (modernists) demektedir. Üçüncü yorum ise, Atatürk'ün hümanizmaya ilişkin kurumsal atılımlarını tamamen dışlayan ve onu başarılı bir kumandan olarak ele alan bakış açısıdır. Dahası Cumhuriyet, varlığını bu başarının sonucu

olan karizmanın yarattığı güçten almıştır. Böylelikle toplum geleneksel değerlerinden kopmuştur. Bu üçüncü yorum içinde kalanlar manevi (laiklik) dönüşüme karşı oldukları gibi maddi dönüşüme de karşıdırlar. Sinanoğlu bu yoruma katılanlara ise muhafazakârlar (conservatives) demektedir.

Sinanoğlu (1998, s. 109-115), bu üç yorumun da Türk hümanizmasına dair manevi bunalımlar barındırdığına işaret etmektedir. Türk hümanizmasına ve toplumsal yaşamına dair yaşanan yanılmanın bir "dördüncü yorum" gerektirdiğini vurgulayan Sinanoğlu, ele alınan sorunsalların kaynağını hümanizmaya ilişkin girişimlerin biçimsel düzeyde kalmasında görmektedir. Örneğin, İsviçre Vatandaşlık yasasının uygulamaya konmasına karşın, bunun arkasında yatan tarihsel ve hümanist mantık eğitim kurumlarında yeterince işlenmemiştir. Benzer şekilde, etiğe ve estetiğe dair kavramların tarihsel bir hümanizma düşüncesi içerisinde aktarılamaması, geleneksel toplumdaki gelen "yazgıya boyun eğişin" sürdürülmesine yol açmıştır. Özetle, hümanizmanın öne çıkardığı akla ve dolayısıyla insana dayalı düşünce yapısı Cumhuriyet'in ilk döneminden itibaren giderek yerini eskiye, yani hümanizma karşısı bir değer sistemine bırakmıştır.

2. *Adımlar* Dergisi Hümanizma Anketi

Çalışmanın bu bölümünde *Adımlar* dergisi ve derginin sahibi Behice Boran'a dair bilgiler verilmekte, ilk sayısı ve yayın politikası genel hatlarıyla tanıtılmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, *Adımlar* dergisi çalışma kapsamında dergi tarafından dönemin entelektüelleriyle gerçekleştirilen "Adımlar'ın Hümanizma Anketi" nedeniyle oldukça önemlidir. Dönemin düşünsel bir panoramasını da sunan anket, Türkiye'de siyasete, topluma, kültüre ve sanata ilişkin farklı perspektiflerden hümanizma konusunun irdelenmesi açısından da yine değerlidir. Dolayısıyla bu bölümde, derginin tanıtılmasının ardından hümanizma anketinde paylaşılan görüşlere yer verilmiş, anket kapsamında yazı yazan aydınların hümanizma kavrayışlarına, aralarındaki görüş farklılıklarına, hümanizmanın tarihsel anlamda içinde barındırdığı sorunsallara dair tartışmalar paylaşılmış ve ilk makale sonlandırılmıştır.

2.1. Behice Boran ve *Adımlar* Dergisi

1910 yılında Bursa'da doğan Behice Sadık Boran, ABD'de doktora yaptıktan sonra Türkiye'ye dönerek 1939-1948 yılları arasında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesindeki Felsefe Bölümü'nde sosyoloji dersleri vermiştir. Türkiye'deki akademik yaşamına son verdirilen Boran, 1948 yılından itibaren daha çok siyasal ve örgütsel bir mücadeleye yönelmiştir. Ancak bu serüveni kısa sürmüş ve başkanlık yaptığı Türk Barışseverler Cemiyeti'nin Kore'ye asker göndermesine karşı çıkması dolayısıyla tutuklanmıştır. Daha sonra büyük oranda yazma sürecinden uzak kaldığı kadar siyasete de mesafeli duran Boran'ın bu tercihi, 1962 yılında Mehmet Ali Aybar başkanlığındaki Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) Genel Yönetim Kurulu'na girmesiyle değişmiştir. Bir yandan siyasetle uğraşan, bir yandan da dergilerde çeşitli siyasal eleştiri yazıları yazan Behice Boran'ın odak noktasını oluşturan en önemli konu ise Türkiye'de sosyalizmdir (Kayalı, 2018, s. 107-109). Mina Urgan'ın (2020, s. 215) deyişiyle "barışsever, insan hakları savunucusu ve sosyalist" olan Behice Boran'ın, ilk baskısı 1968 yılında yapılan *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* adında bir kitabı da bulunmaktadır. İlk baskısının önsözünde bilimsel sosyalizmden yana tavır aldığı belirten Boran, kitapta yaptığı sosyalist tahlillere ilişkin olarak üyesi olduğu TİP'ten gelecek tepkileri dahi pek önemsemediğini ifade etmektedir. Kitabı "bir sosyolog olarak düşünüp yazdım" diyen Boran (2016, s. 59), bunu ise "özgürce düşünüp de hata etmekten daha tehlikeli olan şey, düşüncenin kalıplaşması, donmasıdır" şeklinde izah etse de, kitabı "partili arkadaşlarına" ithaf etmiştir. Behice Boran'ın bu düşünsel tavrı için Mehmet Ali Aybar ise (2014, s. 540), Boran'ın görüşlerini çok zor

değiştirdiğini, yeniliklere açık olduğu kadar "inatçı" ve "zor inandırılabilen" biri olduğunu ancak tam da bu yüzden "güven verdiğini" dile getirmektedir. *Adımlar* dergisinden önce *Yurt ve Dünya* adında bir dergi çıkaran ve 21. sayıya kadar derginin sahipliğini ve genel yayın yönetmenliğini de yürüten Boran'ın, *Yurt ve Dünya* dergisinden ayrılmasında da yine bu "inatçı" kişiliğinin izleri görülmektedir (Atılğan, 2019, s. 53-57).

Mayıs-1943 ile Nisan-1944 tarihleri arasında toplam 12 sayı yayınlanan *Adımlar* dergisi, Boran'ın akademisyenlik yaptığı dönemde ortaya çıkmıştır. Ankara merkezli derginin son sayfasında "Sahibi ve Neşriyat Müdürü: Dr. Behice Sadık Boran" yazmaktadır. Derginin diğer önemli ismi -üniversiteden de arkadaşı olan- Muzaffer Şerif Başoğlu'dur (Kayalı, 2018, s. 107). *Adımlar* dergisinin ilk sayısında "Adımlar" başlığıyla imzasız olarak yayınlanan sunuş yazısında, kültür ve sanat hayatında tekrar yüzümüzün toplumsala dönmesi gerektiği vurgulanırken, evrensel değerlerden yana da tavır alınmaktadır:

Tarihin seyri içinde, zamanlarına göre, insanın maddi ve manevi gelişmesine, daha hür olmasına, insan haysiyeti ile yaşamasına, genişleyen ufuklara doğru yol almasına hizmet etmiş bütün fikir, kültür ve teknik hamlelerine hayranız. Bunlar bütün milletlerin, bütün insanlığın kıymet hazinesidir... Bu hakiki hümanizmaya bağlılığımızla biz de hümanistiz. Bu hakiki hümanizma ile milli kültür bağlılığı birbirinin zıttı değildir. Bu hümanizma içinde biz de varız (Adımlar, 1943, s. 3).

Görüleceği üzere dergi, sunuş yazısında hümanizmayı evrensel bir değer olarak olumlamakla birlikte, yazının devamında, o dönem kendini göstermiş olan "tektip" bir hümanizma algısına da karşı çıkmaktadır.¹ Burada "tektip"likten kastedilen ise, hümanizmayı yalnızca Eski Yunan ve Eski Roma dönemlerine tarihsel olarak sıkıştıran ve kavramsal manada bir çeşit nostalji düzeyine indirgeyen anlayıştır. Dahası *Adımlar*'a göre, böylesi bir entelektüel kavrayış hâlihazırda içinde yaşadığımız topluma düşünsel anlamda sırt dönülmesine, önemli oranda yabancılaşma yaşanmasına neden olmaktadır:

Avrupa'da ve Amerika'da bu "hümanist"ler ve "yeni hümanistler" (neo-humanists) kültür ve insan kemalinin yalnız geçmişte, eski Yunan'da, eski Roma'da, Rönesans'ta bulunduğu inanan insanlardır... Bunlar, kemale, olgunluğa varmak için, hatta bugünün yeni istikametlerini bırakmak pahasına olarak, maziye dönmek, onlar gibi yaşamak, onlar gibi duymak iddiasını güden mazi düşkünleridir (Adımlar, 1943, s. 3-4).

Derginin hümanizmayı neden odağa aldığını ise, derginin 2. sayısıyla birlikte başlayan "Adımlar'ın Humanizma Anketi" başlıklı açıklama metninde görmekteyiz. Metinde, hümanizma anketine neden gerek duyulduğu özlüce anlatıldığı gibi, ankette hangi iki temel soruya yanıt arandığı da belirtilmektedir.

Son senelerde kültür ve fikir havamızda en çok münakaşa edilen mevzulardan biri humanizma'dır. Geçiş halinde (transition) bulunduğumuz, daha önce dayandığımız Arap ve Fars klasiğinden ayrıldığımız için, bu hususta söz söyleyen herkesin, mevzuu ayrı durumlardan ele almasına rağmen, humanizma etrafındaki bu ilgiyi tabii buluyoruz... Bu düşünce ile yakında bir humanizma sayısı çıkaracağız. Bu sayıda humanizmayı muhtelif cepheleri ile ele alacağız. Bunu yapmadan evvel, memleketimizde bu sahada görüşleri olan aydınların fikirlerini dergimizin okuyucularına bildirmeyi faydalı bulduk. Kültür ve fikir adamlarımıza şu iki suali sorduk: 1) Humanizma nedir? 2) Bugünün fikir ve kültür gelişmesinde humanizmanın mânası ve rolü ne olabilir? (Adımlar'ın Hümanizma Anketi, 1943, s. 62)

¹ Boran'ın "tektipleştirme" açısından karşı çıkışı yalnızca hümanizma düşüncesi bağlamında değil, genel olarak Boran'ın tüm düşünce evreninde hakim olan bir anlayıştır. Boran, bir toplumu değerlendirmede yapılacak tektipleştirmelerin getireceği olumsuz sonuçları, her toplumun kendine özgü tarihsel materyalist dinamiklerine bağlı toplumsal yapı anlayışından hareketle yorumlar. Bu tarihsel materyalist dinamikler ise, kapitalizmle birlikte artık yalnızca içe değil, dışa da bağlıdır. Farklı bir ifadeyle, Boran da "içsel" ve "dışsal" tercihler aynı anda ve aynı oranda birbirini etkilemektedir. Bkz. Boran, 2016, s. 64-78. Benzer bir yorum için bkz. Öztürk, 2011, s. 114-116.

Dergi; 2., 3., 4. ve 5. sayılarında hümanizma konusunda farklı görüşlere/makalelere yer verdikten sonra 8. sayının hemen hemen tamamını hümanizma tartışmasını sonlandırmaya ayırmıştır. Makalenin bu bölümünde *Adımlar*'ın 2., 3., 4. ve 5. sayılarında konuyla ilgili görüş belirten kişiler sırasıyla; Maarif Vekilliği Talim ve Terbiye azası Yunus Kâzım Köni, Ankara Üniversitesi Felsefe Enstitüsü müdürü Prof. Olivier Lacombe, yazar Nurullah Ataç, Ankara Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Doçenti Orhan Burian, Ankara Üniversitesi Klasik Filoloji Profesörü Georg Rohde ile Dr. Ziya Oykut'tür.

Çalışmada betimleyici yöntem kullanılmıştır. Betimleyici yöntemde asıl amaç, metinlerin iç (inner) anlamlarının ortaya konmasıdır. İç anlamlar ise, görece geniş ölçekli ve karmaşık gibi görünen metinlerin formüle edilmesiyle farkındalığın yaratıldığı bir süreçtir. Bu kapsamda, ele alınan herhangi bir metnin bütününe yansıtan vurgular öne çıkarılabileceği gibi, aynı konuda farklı metinler arasındaki benzerliklere/farklılıklara atıf yapılarak iç anlam belirginleştirilmekte ve okuyucuya aktarılmaktadır (Hurlburt ve Heavey, 2006, s. 77). Bir anlamda, olanı olduğu şekliyle alabildiğine yansıtmaya çalışan betimleyici yöntem, incelenen fenomenin araştırmanın sınırlılıkları içerisinde irdelenmesine olanak tanımaktadır (Williams, 2007, s. 66). Makalede de bu bağlamda açığa çıkarılmak istenen fenomen "hümanizma" kavramı; çalışmanın sınırlılığı da *Adımlar* dergisinin hümanizma anketidir.

Araştırmanın bundan sonraki bölümünde, derginin 2., 3., 4. ve 5. sayılarında yer alan metinler sırasıyla aktarılmış ve yorumlanmıştır.

2.2. *Adımlar*'da Hümanizma Tanımları, Kavrayışları ve Eleştirileri

Adımlar hümanizma anketine dair ilk yazıyı yazan Yunus Kâzım Köni, hümanizma kavramını yorumlamadan önce "hümanite" kavramını tanımlamaktadır. Köni'ye göre (1943, s. 62) hümanite, "yeryüzünde yaşayan insanları sınıf, din, millet ayrılıkları gözetmeksizin bir tutmak idealidir." Hümanizma ise, "insanlığın kültür, uygarlık alanlarında meydana getirdiği eserleri eğitimin vasıtası kılmak cereyanıdır". Buradaki "cereyan" kelimesi oldukça önemlidir. Çünkü Köni için eğitim, yalnızca geçmişi oluşturan ve bu sayede hümanist bireyleri yaratan bir araç olmanın ötesinde, şimdiki zamanın içindeki bireylerin ve toplumların yok olmasının önüne geçen de bir araçtır. Farklı bir ifadeyle, eğitimle edinilen şey, geçmiş'i şimdi'ye bağlayan ve gelecek'e uzanan bir vızıyondur: "Yenilik, yaşanan zamanla birlikte yürüyebilmekte, ebedilik de yaşanan zamanda erimeyip, geleceği de ifade edebilmek için zamanın dışına çıkabilmektir" (Köni, 1943, s. 63). Dolayısıyla Köni, hümanizmayı ideolojiye zıt bir anlamda kullanmaktadır.

Bu bağlamda Hilmi Ziya Ülken'in konuya dair bir sınıflandırmasına değinmek oldukça önemlidir. Ülken (2016, s. 41) "muasır insan" dediği bireyin yetiştirilmesi konusunda birbirine zıt iki görüşten bahseder. Bunlar; "1) İnsan tarihin mahsulü olduğu için, ona asıl *tarihi* kültür vermelidir. 2) İnsan, yeni tecrübeleriyle eski hatalarından sıyrıldığı için, ona yalnız *halin*² medeniyete ait kültür vermelidir". Burada her ne kadar Ülken özcü bir arayışla kültür ile hümanizma arasındaki ilişkiyi "köke inmek" olarak tanımlasa da, Köni'nin konuya ilişkin vurguları Ülken'in görüşleri çerçevesinde ikinci kategoriye girmektedir. Çünkü Köni'nin öne çıkardığı nokta, hümanizma ile tarihin doğal akışı sonucunda açığa çıkan kültürün insana biçtiği rol ve değer arasındaki anakronidir. Eş deyişle Köni, eğitim sayesinde edinilecek evrensel değerlerin bireyi böylesi bir belirlenimden kurtaracağı görüşündedir. Ona göre hümanizma, tarihin sonucu olarak verili koşulların yarattığı bir yanlış bilinçten eğitim yoluyla kurtulma, kendini bunun dışına çıkarmadır.

² "Şimdiki zaman" anlamına gelmektedir.

Prof. Olivier Lacombe'ye göre (1943, s. 84-85) ise hümanizmanın bir tanımı yoktur; hümanizmanın yalnızca tarihsel süreçte cereyan eden hadiseler içindeki yeri gösterilebilmektedir. Öte yandan Lacombe, Rönesans ile hümanizma düşüncesi arasında önemli bağlar bulunduğunu ifade etmekle birlikte, hümanizmanın çok daha kapsayıcı yönleri olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda hümanizmanın üç karakterinden söz eden Lacombe, hümanizmanın "birinci karakter"ini panteist bir değerlendirmeye tabi tutmakta, ancak bununla da yetinmeyip, doğanın yanı sıra "kozmetik" bir evren içerisindeki insanın ve insan ruhunun değerinin saptanması gerektiğini dile getirmektedir. Lacombe, bir değer olarak insanın evrendeki yerinin arayışı ve saptanmasının bir "ruh göçü (transmigration)" yaratacağını düşünmektedir. "İkinci karakter" ise, bir cemiyet olarak insanlığın değerinin bilinmesinin yeterli olmadığı savına dayanmaktadır. Farklı bir deyişle, "insanlık" denen kavram Lacombe'ye göre soyuttur; ancak "insan" somuttur. Dolayısıyla hümanizma, hangi milletten olursa olsun insan temelinde konuya yaklaşmayı ve o insanın kendisini iddialı bir şekilde ortaya koyacağı gelişme araçları edinmesine yönelik bir istenci içinde barındırmalıdır. Son olarak "üçüncü karakter", "nationalisme"nin dar bir manada ele alınmamasıdır. Eğer böyle olursa, "nationalisme" "akli olmıyanın her türlü şeklini insan olanın dışına atar" ve bunun sonucunda da, akli olan bir canlı olarak insan kendi makullüğünün dışına çıkmaya yani felsefi anlamda hayvana yaklaşılmaya başlamaktadır. Lacombe'ye göre, hümanizmaya dair dikkat edilmesi gereken tüm bu "karakterler", Orta Çağ zihniyetine karşı durmanın temelini oluşturmaktadır.

Ek olarak, bilimin hümanizmaya giden yolda "birinci planda" olduğunu dile getiren Lacombe (1943, s. 85), yalnızca bilimin hümanizma kültürünü yaratmada yeterli olmadığını da altını çizmektedir. Lacombe, günümüzde bilimsel bilginin popüler bir bağlamda ele alındığını ve malumatfuruş düzeyinde kaldığını, bundan dolayı da "ilmi bilginin ancak taslağını yahut maddesini taşıyan" zihinler olduğunu belirtmektedir. Buradan hareketle Lacombe, hem felsefenin hem de ilmin zıttı olarak nitelendirdiği ve "humanites" adını verdiği bir metottan bahseder. Bu metodun gerekçesi, hümanizmanın özünde teşkil ettiği en önemli sorun olan "eski" ve "yeni" kavgası içerisinde ortaya konması gereken bir dil arayışıdır. Dahası Lacombe'ye göre, "hakiki humanist metod, modern filolojilerle klasik filolojinin tetkikini terkip etmelidir."

Hareket noktası olarak aldığı büyük mevzuların temellendirilmesi ve tenkidi işini felsefe ile ilme bırakan bu metod, o mevzuları beşer nevinin vasıtasız olarak duyduğunu yakından, yahut bir medeniyetin üzerinde anlaştığı kanaatlerden almakla iktifa eder. Prensiplerine gelince, bunların doğru olup olmadıkları karşısında şüphesiz kayıtsız değildir; fakat çoğu zaman ihtimaliyetin sahasında kalır ve bu ihtimaliyeti, sahte bir kat'ilik taşıyan bir yakın haline sokup katılaştırmaz. Tatbikatında ise, aynı zamanda mantıki vuzuh, dakiklik, uygunluk, ve ifadenin güzelliği gibi estetik bir kaygı ile, işlediği emin yahut muhtemel hakikatlerin beşeri manasını aramak gibi ahlaki bir araştırma ile temayüz eder (Lacombe, 1943, s. 86).

Yazısını sonlandırırken hümanizmanın gelişmesinde Eski Yunan'ın felsefeyi ve ilmi geliştirmesi açısından akıl üzerinde, Roma'nın ise özellikle hukuk alanında büyük rol oynadığına vurgu yapan Lacombe (1943, s. 87), tüm bu tarihsel kazanımların yalnız bu milletlere ait olmadığını, bu değerlerden tüm insanlığın faydalanması gerektiğini belirtmektedir.

O dönem lise öğretmeni olan Nurullah Ataç (1943a, s. 87), "benim dilimden olmıyan, benim dilime uymıyan o kelimeyi yazmak dahi bana ağır geliyor" dediği hümanizmayı şöyle tanımlamaktadır: "Benim anladığıma göre, insanı kendi çevresinin, kendi zamanının dışında düşünmeğe alıştıran yoldur." Ataç'ın tanımındaki "çevre" en geniş manasıyla kültüre karşılık gelirken, "zaman" ise o anki maddi ve manevi verili koşulların birey üzerindeki determinizmine karşılık gelmektedir. Buradan hareketle Ataç, hümanizma düşüncesinin en önemli unsurunu, bireyi/toplumu kendiliğinin dışına çıkararak bir kıyasa

girişmesinde ve böylelikle kendiliğini daha net şekilde saptamasında görmektedir. Ataç'a göre (1943a, s. 88), bir kavram olarak "tarih" düşüncesi en güzel şekliyle hümanizma ile açığa çıktığı gibi, tarihe kişisel menfaatleri dışarıda bırakarak sahip çıkmak da yine hümanizmanın sağladığı dışarıdanlığın bir sonucudur: "Anlamak, kavramak, hele hele çevreyi, zamanı anlamak, kavramak ancak karşılaştırma ile, kıyaslama ile olur. Yalnız kendi çevresine, kendi zamanına büzülmüş adam kendi çevresine, kendi zamanına ancak esir olur, onları anlayamaz".

Ataç (1943b, s. 120), kıyaslamayı sağlayacak bir hümanizma kavrayışının ise ancak dil vasıtasıyla gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Dilleri ise günümüzde kullandığımız "yeni diller" ve günümüzde kullanmadığımız "ölü diller" olarak ikiye ayırmaktadır. Yeni dillerle bir hümanizmaya ulaşamayacağına işaret eden Ataç, günümüzde kullandığımız diller "daha gelişimlerini bitirmemişlerdir" demektir. "Ölmüş diller ise, o dilleri konuşmuş, yazmış milletlerle beraber tarihe karışmışlardır, bize büsbütün yabancı olmuşlardır". Ataç (1943b, 121) ayrıca yeni dilleri daha materyalist görmek ve bu dilleri (İngilizce, Almanca, Fransızca gibi) "fayda" sağlaması nedeniyle kusurlu bulmaktadır. Çünkü hümanizma için düşünmek demek "düşüncemizden doğrudan doğruya bir fayda, bir kâr beklememektir." Ataç bu anlamda ölü dillerin en önemli özelliğini, yeni diller gibi "bilginin çoğalıp bölümlere ayrıldığı bir zamanda" değil; felsefeden estetiğe, bilimden siyasete her şeyin birbiriyle etkileşim halinde ele alındığı bir dönemde kullanılmış olmasında görmektedir.

Doçent Orhan Burian ise (1943, s. 88) hümanizmayı şöyle tanımlamaktadır: "Hümanizma, onu doğuran insan gibi, bir uzviyettir. Her çağ ve her iklim bu uzviyetin gelişmesine tesir etmiştir." Burada Burian'ın yazısındaki "iklim" kelimesi oldukça önemlidir. Burian metnini, henüz sonlanmamış fakat 1945 yılında sonlanacak olan II. Dünya Savaşı'nın sürdüğü yıllarda yazdığının farkındadır ve hümanizma kavramını da bu açıdan tartışmaktadır. Dolayısıyla Burian, hümanizmanın bilim ve milliyetçilik eksenli iki kutbuna işaret etmektedir.

Bugünkü fikir piyasasına bakanlarından gözünden şu manzara kaçmıyacaktır sanırım: Bir tarafta, bu gün ve bu yerin kayıtlarına karşı koyup yalnızca hakikate inanmak azminde olanlar. Öbür tarafta, insanı zaman ve mekândan ayırmanın hem imkânsız hem de isabetsiz olduğunu düşünüp hayatımızı ona göre ayarlıyalım diyenler. Birinci tarafta, ilim adamlarından insanlık adamlarına kadar oldukça alacalı bir küme; ikinci tarafta, milliyetçilerden ırkçılara doğru uzanan daha az çeşitli bir küme var (Burian, 1943, s. 88).

Burian'a göre (1943, s. 89) bilim ve bir ideal olarak bilimin tespit ettiği hakikatler hümanizma düşüncesi için önemlidir fakat bilimin değişmez olarak tanımladığı ilkeler bazen değişen koşullar ve dinamikler dolayısıyla değişmez hakikatlerle çatışma içerisindedir: "Yaşamak istiyorsak hayatımızı yalnız değişmez hakikatlere değil, değişen vakıalara göre de düzenlememiz lazım." Bu değişen "vakıalar"a neden olan şey ise, özlüce gelenekten gelen kültür ve kültürün yapısal olarak beraberinde getirdiği tarafsızlıktır. Bu nedenle Burian, hümanizma için aklın ve bilimin ortaya koyduğu değişmez hakikatler kadar, tarafsızlığın da önemli bir sorunsal olduğuna dikkat çekmektedir: "Anlamalıyız ki bu dünyaya, aklının işleyişine inanıp belbağlayan bir insanoğlu; ona da, tarafsızlık disiplinini meşke edecek hakikate eriş yolu gerek. Hümanizma bu yolculuğun hikâyesidir" (Burian, 1943, s. 89).

Burian'ın esas olarak dikkat çektiği bir diğer nokta ise, hümanizmanın "inanç" düzeyinde hakikat olarak doğruluğu ile gerçeklik arasındaki bakış farklılıklarıdır. Şöyle ki, bilimin aradığı şey insanın "her yer ve her zamana göre" değişmez hallerinin tespitidir. Bunlar çok önemlidir çünkü "dünya insanların selametlerini sağlayan hakikatler bu temelden başlayarak kurulacaktır." Fakat diğer yandan, "ilmin tarafsızlığı, maddeye olduğu

gibi insana da bizi hissiz baktırabilir." Bu da, insana bakışta belli bir hissiyatsızlığı yaratması dolayısıyla ırkçılığa kadar uzanan bir sorunsala kapı aralayabilmektedir. Burian'ın konuya dair bu yorumu, tarafsızlığın bir gerçeklik olarak mümkünatsızlığı nedeniyle terk edilmesi gerektiği anlamına geliyor gibi görünse de, Burian yine de bilimin ve tarafsızlığın bir hakikat olarak önemine dikkat çekmektedir: "Tabiatımızda olmıyan bir şeyi, yani tarafsızlığı da gücümüz yettiği kadar benimsemiye çalışmalı" (Burian, 1943, s. 89).

Netlikle bir hümanizma tanımı ortaya koymaktansa, kavramın tarihsel süreç içerisindeki değişimine odaklanan Prof. Georg Rohde'ye göre (1943, s. 121-122), günümüze kadar üç hümanizmadan söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, Eski Yunan ve Roma'da hâkim olan ve şiir, felsefe, tarih gibi estetik unsurları öne çıkaran bir çehreye sahip "eski humanisma"dır. İkincisi, "modern humanisma" adını verdiği ve bilimsel bilgiye koşut olarak belirmiş olan hümanizmadır. Fakat modern hümanizmanın çıkmazı, "eski humanisma" ile bağlarının büyük oranda kopmuş olmasıdır. Buradaki kopma ise iki yönlüdür. Modern hümanizmada kendisine hümanist diyenler ya eski hümanizmayı ideolojik açıdan tamamen dışlamaktadırlar ya da yalnızca eski hümanizmaya ait dilleri, edebiyatı, estetiği öğrenmelerinden hareketle hümanist olduklarını düşünmektedirler. Günümüzde "şuurlu bir humanisma" olmadığı en önemli göstergesi olarak II. Dünya Savaşı'na neden olan "kan karebeti" temelli çıkmazı işaret eden Rohde, hümanizmanın siyaset sahnesinde giderek araçsal bir niteliğe büründüğünü, hatta "hümanistatik ideolojiler" türediğini ifade etmektedir. Rohde (1943, s. 123) üçüncü hümanizmayı ise Nietzsche'ye dayandırmaktadır. "Heroik bir humanisma" olan üçüncü hümanizma, günümüze en uygundur fakat uygulanabilirliği mümkün değildir. Uygundur çünkü, "humanismanın eski ortaya getirilen şekilleri artık ölmüştür. O zamanki devrin cereyanlarından alınmış olan iddialarla eski şekilleri müdafaa etmenin manası yoktur." O halde Nietzsche'den atıfla "kendi kendinize güvenmeğe cesaret ediniz" diyen Rohde, daha bireysel ve nihilist bir varoluşçuğu esas alan hümanizmanın tekil düzeylerde uygulanmasını önerir. Rohde'nin bu önerisi, bir yandan hümanizmanın günümüzde kitlesel olarak uygulanabilirliğinin ortadan kalktığına işaret ederken diğer yandan da hümanizmanın tekil düzeylerde -belki de hümanizmayı esas alacak olan- gelecek devirlere kadar korunması umudunu taşımaktadır.

Hümanizmaya ilişkin yalnızca eleştirel bir yaklaşımla yetinmeyen Rohde, gelecek devirlerde belirecek olan "yeni humanisma" için neler yapılması gerektiğine yönelik bazı öneriler de getirmektedir.

- 1) Ferdin manevi hürriyeti, devrin temayüllerine karşı müstakil ve kritik bir vaziyet alma, günün değişen her modasına uymaktan vazgeçme.
- 2) Tahsil ve terbiyenin bir kıymet olduğunu, tahsil ve terbiyenin bir gaye için vasıta olmadığına, bilakis başlı başına bir kıymet bulunduğuna ve insanın buna en seçme kuvvetlerini ve en iyi zamanını hasredeceğine inanma.
- 3) Manevi ananelere karşı saygı ve bu ananelerin zamanın değişen temayülleri sebebiyle ihtiyari değişmelere karşı himayesi.
- 4) Beşerin en kıymetli mülkü olarak kabul edilmesi lazımgelen "dil"e karşı mes'uliyet hissi, dil islahına karşı istek, ve dilin kıymetine zarar getiren devir temayüllerine karşı namuskarlık (Rohde, 1943, s. 123).

Son olarak Dr. Ziya Oykut ise, hümanizma kavramının etimolojik olarak "hümanus" yani "insani" anlamına gelen bir kökenden türediğine vurgu yaptıktan sonra, hümanizmayı -diğer yazarlardan ayrık olarak- kapitalizmin gelişmesiyle ilişkili ekonomi politik bir çerçeveye oturtmaktadır.

Hümanizma ilk defa Antik Yunan'da, deniz ticaretinin genişliyerek, büyük mahreçlerin ve ticaret sahalarının temin edildiği, muazzam servetlerin büyük müteşebbislerin, müstahsillerin elinde toplandığı bir devirde doğdu. Bu geniş ticaret, muhtelif kıt'a ve memleketlerle temas, tabii ki, kölecilik sisteminin zümreleri ayırıcı karakterine karşı, geniş bir "kardeşlik" zihniyetinin doğuşuna sebep olacaktı. Ve nitekim dar manasında bir dünya hemşehriliği, "insan'a üstün bir mevki verme" şeklinde ifadesini buldu (Oykt, 1943, s. 164).

Kilise ile birlikte hümanizmanın büyük oranda geçerliliğini yitirdiğine dikkat çeken Oykt (1943, s. 165), daha sonra tekrar canlanmasında da yine ekonomik gelişmelerin önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Oykt'a göre, özellikle 14. ve 16. yüzyıllar arasında İtalya'da gelişen ticaretin Rönesans'ı yaratması da yine bununla ilgilidir. Böylelikle, kapitalizmin doğası gereği öne sürdüğü idealler ile feodalizmin dünya görüşü birbiriyle çatışma içine girmiş ve İtalya'da estetik ve felsefi anlamda belli serbesiyetlere atıfta bulunan girişimler gerçekleşmiştir.

Bu bağlamda tarihsel olarak "burjuva hümanizması" ve "halkçı hümanizma" diye iki hümanizmanın olduğunu vurgulayan Oykt, esasında Rönesans ile başlayan daha materyalist bir şekilde dünyayı algılamanın giderek devrimsel bir anlayışı kaçınılmaz kıldığını dile getirmektedir.

Burjuva sınıfı -ve ona bağlı olarak burjuva hümanizması- yeni istihsal kuvvetlerinin ve istihsal sisteminin -kapitalizmin- inkişafını "köstekliyen ve bukağılayan" feodalizmin dar istihsal şartlarına ve münasebetlerine -natürel karakterine-, hücum ederek feodalizmle birlikte, onun ideolojik müdafii olan kiliseyi devirmek için çalıştığı ve yerine modern tekniği, bu ileri tekniğe cevap verebilecek müsbet ilmi koyduğu nisbette inkılapçıydı ve geri münasebetlerin baskısından, daha geniş münasebetlere doğru "zaruretler sahasından, hürriyetler sahasına doğru" sıçrayışlar yaparken, geniş halk kitlelerinin menfaatına uygun bir hareket yapmış oluyordu (Oykt, 1943, s. 165).

Oykt, burjuva sınıfının tarihsel olarak başarıya ulaştıktan ve kendi hakimiyetini güvenceye aldıktan sonra, kendisine tarihsel üstünlüğünü veren hümanizma inkılabına "yüz çevirdiğini" belirtmektedir. Burjuva sınıfının üstünlük kurmasında rol oynayan en önemli faktör ise, iş bölümüne dayalı kapitalist örgütlenmesidir.

İnkılapçı ve hamleci olan burjuvazi, kendi sınıf menfaatlerini tam olarak tatmin edecek ve emniyet altına alacağı, içtimai, iktisadi ve siyasi imkanları temin ettikten sonra, yavaş yavaş inkılabı yüz çevirdi, muhafazakar bir zümre oldu; ilmi inkişafı, tefekkür hürriyetini tahdit eden bir zihniyete büründü... Cemiyete öyle bir iş bölümü sokmuştur ki, artın ne şahıs hürriyetine de tefekkür hürriyeti kalmamış, insanlar muazzam istihsal makinesinin alelade, basit birer vidası haline gelmişlerdir (Oykt, 1943, s. 166).

Oykt'a göre (1943, s. 166) günümüzde yalnızca çok küçük bir zümrenin faydalandığı burjuva hümanizmasının "tasfiye" edilmesi gerekmektedir. Bu tasfiyeyi sağlayacak olan şey, "halk kitlelerinin menfaatine tam uygun olan bir 'halkçı hümanizma' ihtiyacını" hissettirmekten geçmektedir. Çünkü burjuva hümanizması, her türlü özgürlükçü ve insani vurgusunu kaybetmiş ve bunun yerine kendi otoritesini sağlamaya yönelik "idareci" bir niteliğe dönüşmüştür.

Sonuç

Adımlar dergisindeki hümanizma anketine verilen yanıtlardan oluşan bu ilk makalede, hümanizma kavrayışları genel olarak dört bağlamda değerlendirilmektedir. Bunlar; a) eğitim, b) dil, c) bilim ve d) kapitalizmdir.

Hümanizma düşüncesinin yerleşmesinde eğitim ve eğitimle edinilen şuur oldukça önemlidir. Ancak bu eğitimin esas olarak neyi kapsaması gerektiğine baktığımızda; insanı verili koşullardan ve bu koşulların yarattığı kültüre/düşüncelere dayalı yanlış bilinçten kurtaran bir eğitim olduğu görüşü öne çıkmaktadır. Bilhassa Yunus Nazım Köni'nin düşünceleri bu bakımdan önemlidir. Buna göre, eğitim insanlığın zaman ve mekân

sınırlarını aşan eserlere yaslanmalıdır. Bu eserlerin içinde barındırdığı şey ise, bireylere kendi gerçekliğini ve değerini anımsatan bir "cereyan"dır. Eğitim işte bu cereyanın yayılımında hayati öneme sahiptir. Böylelikle bireyler kalıplaşmış düşüncelerin dışına çıkarak aynı anda hem kendiliğini hem de insanlığın mahiyetini kavramaktadır.

Hümanizma anketinde dil, iki açıdan ele alınmaktadır. Bunlardan ilki, dilin tarihin bir göstergesi olarak yorumlanmasıdır. Çünkü herhangi bir dili öğrenmek, özellikle geçmiş dilleri öğrenmek aynı zamanda o medeniyetin düşünce sistemine de dokunmak anlamına gelmektedir. Bununla ilişkili ikinci yorum ise, bireylerin farklı dilleri öğrenmesiyle bir "kıyas"a girecekleri ve özgürleşecekleri görüşüdür. Tarihin yaşayan sonucu olarak farklı dillerin ve o diller aracılığıyla farklı zamanlarda var olmuş insanlara dair kavrayışların/kavramların bilinmesi, ister istemez bireylerde belli sorgulamaları başlatmaktadır. Bu sorgulamaların çerçevesini oluşturan şey, bireyin içinde bulunduğu ve aidiyet bağı kurduğu toplumsalın kendisidir. Nurullah Ataç'ın da belirttiği gibi, günümüzde kullanılan diller bu tecrübeyi yaşamamız için önemli ancak yetersizdir. Çünkü eski dillerle günümüz dilleri arasındaki en önemli fark, günümüz dillerinin bölümlere ayrılmış olmasıdır. Bunlar; felsefe, estetik, siyaset, bilim dili gibi kavramsal ayrımlar, bölümlenmelerdir. Oysaki hümanizma düşüncesine kaynaklık eden Antik Yunan'da ve Roma'da kavramların üretilmesinde ve kullanılmasında böylesi bir ayırım söz konusu değildir. Dolayısıyla, günümüzde dil vasıtası ile kaybettiğimiz hümanizma kavrayışının özünü teşkil eden bağlam da özlüce budur.

Hümanizma anketindeki bilim ve hümanizma ilişkisini ele alan yorumlara bakıldığında, Lacombe ve Burian'ın görüşleri oldukça önemlidir. Lacombe, bilimsel bilginin günümüzde kitleler tarafından yalnızca yüzeysel bir şekilde değerlendirildiğini ifade etmektedir. Bu yüzeysel kavrayışların ise hümanizma düşüncesine katkıdan çok zararı olmaktadır. Bunun başında da ırkçılığa varan bir milliyetçilik anlayışı gelmektedir. Çünkü hümanizmanın ortaya koymaya çalıştığı şey, insanın -zaman ve mekânın ötesinde- doğuştan gelen haklarına olan farkındalığın yaygınlaştırılmasıdır. Öte yandan bilimin buradaki işlevi, insana ve tabiatına ilişkin somut ve nesnel temellerin her türlü önyargıdan ve etkiden uzak bir şekilde araştırılması, tespit edilmesidir. Ancak bilimin araştırdığı gerçek ile hümanizmanın üzerinde durduğu hakikat bazen çatışma içinde olabilmektedir. Başka bir deyişle, doğrudan bilimin ışığından insana bakmak, belli bir hissiyatsızlık ve beraberinde gelen tektipçi bir anlayışı doğurabilmektedir. Bu duruma en önemli örnek ise Hitler Almanya'sıdır. O nedenle, bilimsel bilgi hümanizma düşüncesi için vazgeçilmez bir temel oluştursa da, insanın doğuştan gelen haklarına dair varlığını tehdit eden bir çizgiye de gelmemesi gerekmektedir. Özetle, "hümanizma=bilim" algısı yanlış bir kavrayıştır.

Anketteki son yazıyı kaleme alan Oykut ise, anketteki diğer metinlerden ayrıkısı olarak hümanizma düşüncesini kapitalizm açısından değerlendirmektedir. Oykut'a göre hümanizma tarihsel olarak burjuvazinin bir sonucu olsa da, bu durum günümüzde geçerli değildir. Çünkü burjuvazi tarihsel süreç içerisinde kendi sınıfsal hakimiyetini kurduktan sonra hümanizmaya sırt dönmüştür. Dolayısıyla günümüzde iki hümanizma vardır. Bunlar; halkçı hümanizma ve burjuva hümanizmasıdır. Burjuva hümanizması, karşı geldiği feodal düzeni tarihsel olarak yıksa da, feodal düzenin zihniyetini kendi sınıfsal çıkarları için muhafaza etmiştir. Kapitalizmin insana bakışı bunun önemli bir göstergesidir. Bugün yapılması gereken ise, halkçı hümanizmayı inşa etmek ve bunu yaygınlaştırmaktır. Aksi takdirde hümanizmadan söz etmek mümkün değildir. İkinci makalede ele alınacak olan *Adımlar* dergisinin hümanizma kavrayışıyla önemli ölçüde örtüşen Oykut'un hümanizma görüşleri, bir anlamda liberal bir hümanizma kavrayışından tarihsel materyalist bir hümanizma kavrayışına geçişin de habercisidir.

Kaynakça

- Adımlar. (Mayıs 1943). *Adımlar*, 1, 1-5.
- Adımlar'ın Hümanizma Anketi. (Haziran 1943). *Adımlar*, 2, 62.
- Arıkan, Z. (Ekim 1997). Hasan Ali Yücel ve tarih bilinci. *Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi*, 166, 4-12.
- Ataç, N. (Temmuz 1943a). Adımlar'ın hümanizma anketi. *Adımlar*, 3, 87-88.
- Ataç, N. (Ağustos 1943b). Adımlar'ın hümanizma anketi. *Adımlar*, 4, 120-121.
- Atılğan, G. (2019). *Behice Boran: Öğretim üyesi, siyasetçi, kuramcı*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Aybar, M. A. (2014). *Türkiye işçi partisi tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkes, N. (2012). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berkes, N. (2015). *Atatürk ve devrimler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Boran, B. (2016). *Türkiye ve sosyalizm sorunları*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Burckhardt, J. (1974). *İtalya'da Rönesans kültürü*. (Çev. B. S. Baykal). Ankara: Devlet Kitapları.
- Burian, D. O. (Temmuz 1943). Adımlar'ın hümanizma anketi. *Adımlar*, 3, 88-89.
- Çotuksöken, B. ve Babür, S. (1993). *Ortaçağda felsefe*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Faure, P. (1992). *Rönesans*. (Çev. H. Boysan). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güvenç, B. (1979). *İnsanlık ve kültür*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Gökalg, Z. (2010). *Türkleşmek, İslamlaşmak, muasırlaşmak*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gökalg, Z. (2018). *Türk medeniyeti tarihi: İslamiyet'ten evvel Türk medeniyeti*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Hurlburt, R. T. ve Heavey, C. L. (2006). *Exploring inner experience*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- İnalcık, H. (2013). *Rönesans Avrupası: Türkiye'nin Batı medeniyetiyle özdeşleşme süreci*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kahraman, H. B. (2008). *Türk siyasetinin yapısal analizi I*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kayalı, K. (2018). *Türk kültür dünyasından portreler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köni, Y. K. (Haziran 1943). Adımlar'ın hümanizma anketi. *Adımlar*, 2, 62.
- Köprülü, M. F. (1980). *Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Köprülü, M. F. (1981). *Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Köprülü, M. F. (1999). *Osmanlı'nın etnik kökeni*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Lacombe, P. O. (Temmuz 1943). Adımlar'ın hümanizma anketi. *Adımlar*, 3, 84-87.
- Nauert, C. G. (2011). *Avrupa'da hümanizma ve rönesans kültürü*. (Çev. B. Tırnakçı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oyktut, D. Z. (Eylül 1943). Hümanizma. *Adımlar*, 5, 164-166.

- Öztürk, S. (2011). *Türkiye'de iletişim sosyolojisinin kaynakları: Boran ve Küçükömer'i semptomal okumak*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Panofsky, E. (2012). *İkonoloji araştırmaları: Rönesans sanatında insancıl temalar*. (Çev. O. Düz). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Rohde, P. G. (Ağustos 1943). Adımlar'ın hümanizma anketi. *Adımlar*, 4, 121-123.
- Sinanoglu, S. (1998). *Türk hümanizmi 1*. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Toprak, Z. (2020). *Atatürk: Kurucu felsefenin evrimi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Urgan, M. (2020). *Bir dinazorun anıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2016). *Millet ve tarih şuuru*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Williams, C. (Mart 2007). Research methods. *Journal of Business and Economic Research*, 5(3), 65-72.